

мической адаптации. Неучтение субъектом имплицитных моделей самореализации определено как фактор, усложняющий самоосуществление человека. Показано, что, не имея возможности отменить или приостановить процесс самореализации, субъект часто прибегает к арсеналу механизмов защиты, из-за чего не может осознанно проживать свою жизнь и быть в ней ответственным субъектом. Мотивационно-ценностная основа выбора профессии проанализирована как фон, на который проецируются внутрилличностные проблемы и родительские предписания и заветы. Как наиболее опасные элементы профессионального развития выделены ситуации проживания непроработанной части проблемы или травмы, которая далее проецируется на профессиональное поле личности.

Ключевые слова: мотивация выбора профессии, мотивационно-ценностная основа выбора профессии.

Mialenko V. V. Psychological peculiarities of the motivational-value choice of profession

The article contains findings of the empirical research of psychological peculiarities of the choice of profession by parents and their children. The survey resulted in identifying and analyzing specific features of the motivational-value basis for the choice of profession by the respondents. Modern processes of professional self-determination are predominantly subordinate to the phenomena of social and economic adaptation. Individual's self-actualization is complicated by subject's ignoring the implicit models of self-realization. Being unable to cancel or stop the process the subject relies on the arsenal of defense mechanisms, which quite often do not allow one to live his or her life consciously and to be a responsible subject in it. We analyze motivational-value basis of the choice of profession as the background at which intrapersonal problems and parents' will are projected. The most dangerous elements of the professional development are situations of living through the unprocessed "part" of the problem or injury, which is projected at the professional sphere of an individual.

Key words: motivation of the choice of profession, motivational-value basis of the choice of profession.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА

Т. В. Дмитрова, м. Вінниця

Проаналізовано результати емпіричного дослідження політичної соціалізації українських студентів. Вивчалось їхнє ставлення до політичних подій у нашій країні, особиста участь у цих подіях. Визначено особливості політичної соціалізації студентів, їхніх ціннісних політичних орієнтацій. Аналіз ступеня актуалізації політичних цінностей у структурі свідомості студентів дав змогу зробити висновок про переважання вибору політично забарвлених ціннісних орієнтацій на емоційному рівні ("подобається"), зменшення інтенсивності їхнього прояву на когнітивному ("важливо") та незначну представленість на дієво-практичному рівні ("реалізую, роблю це зараз"), про що свідчать дані як первинного статистичного аналізу, так і факторного. При цьому найбільш значущими цінностями виявилися не ті,

які стосуються особистої активної участі молоді в політичному житті або які свідчать про її півнавальний інтерес до політичних подій, а ті, що торкаються глобальних суспільно-політичних понять – проблем політичного вибору, свободи, захисту.

Ключові слова: чинники політичної соціалізації, ціннісні орієнтації, емоційний рівень політично забарвлених ціннісних орієнтацій, когнітивний рівень політично забарвлених ціннісних орієнтацій, дієво-практичний рівень політично забарвлених ціннісних орієнтацій.

Проблема. Аналіз політичної ситуації останніх місяців в Україні свідчить про те, що значна частина молодих громадян цікавиться політичним життям країни, дехто з них веде активну полеміку на політичні теми в реальному житті та в соціальних мережах, а певна частина української молоді активно включається в політичне життя країни.

Різностямованість ціннісно орієнтованих уподобань громадян – одна з основних характеристик українського суспільства. У зв'язку із цим постає низка питань, безпосередньо пов'язаних з процесом політичної соціалізації. Особливий інтерес викликає юнацький період, оскільки саме цей вік є найбільш “чутливим” до соціально-політичних змін, що відбуваються в суспільстві, адже на цей період життя припадає активне становлення особистості. Дослідники одностаїні в тому, що характерними особливостями цього вікового періоду можна вважати юнацький максималізм і юнацьку бунтівливість. Е. Еріксон, зокрема, наголошує, що яким би не було джерело ідентичності, головною подією юнацького віку є досягнення генеративності. Під генеративністю він розуміє намагання увічнити себе завдяки якомусь довготривалому і значному внеску в навколишній світ (див. [1, с. 14]).

Певні аспекти політичної соціалізації висвітлено в працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Об'єктом уваги дослідників є насамперед природа та механізми цього процесу (Г. Лассвел, Дж. Алмонд, С. Верба), вікова періодизація політичної соціалізації (Д. Істон, Дж. Денніс), можливість різноманітних інститутів соціалізації (Х. Ремшмідт), ефективність освітніх технологій і виховних прийомів на різних стадіях соціалізації (У. Бронфренбреннер), роль конвенційних норм у регуляції процесу соціалізації (Е. Берн, Е. Еріксон) тощо [2–6]. У російській та вітчизняній науковій літературі проблема соціалізації особистості аналізується у філософському, соціально-психологічному та психолого-педагогічному вимірах. Окремі аспекти становлення свідомості і регуляції поведінки розглянуто в працях Л. П. Ігуєвої, В. А. Петровського, С. Л. Рубінштейна; соціально-психологічні аспекти становлення особистості розкрито в дослідженнях К. О. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, Г. О. Балла, А. О. Деркача, В. О. Васютинського, Л. М. Карамушки, М. Н. Корнева, Л. Е. Орбан-Лембрик, В. О. Татенка, Т. М. Титаренко; механізми соціальної взаємодії, проблема соціальних ролей, які виконує індивід, вікова специфіка процесу соціалізації стали предметом

наукового інтересу Г. М. Андрєєвої, І. С. Кона та ін. Механізми підвищення ефективності соціалізації через освітньо-виховний процес розглянуто в наукових розвідках М. Й. Боришевського, І. В. Жадан, С. Д. Максименка, А. В. Мудрика, Д. І. Фельдштейна. Загальні проблеми політичної соціалізації, суть та зміст цього процесу проаналізовано в працях В. В. Москаленко, М. І. Пірен, О. Б. Шестопап; концептуальні основи параметрів політичної соціалізації представлено в науковому доробку В. Т. Циби; соціально-психологічні проблеми молоді в процесі політичної соціалізації досліджували Н. М. Дембицька, М. С. Катаєва, Н. М. Юрій та інші науковці [1; 2; 7–14].

Виділені напрями дослідження об'єктивно відображають суть феномена політичної соціалізації, а от соціально-політичні чинники політичної соціалізації студентської молоді досі майже не досліджені. Існує певна суперечність між нагальною потребою ефективно впливати на процес політичної соціалізації молоді через розуміння соціально-психологічних чинників цього процесу і недостатньою теоретичною розробленістю питань, пов'язаних із політичним становленням особистості. Прагнення осмислити зазначену суперечність, заповнити прогалини в дослідженні соціально-психологічних особливостей політичної соціалізації студентів і визначило проблему нашого дослідження.

Мета даного етапу дослідження полягала в емпіричному вивченні чинників, які зумовлюють психологічні особливості політичної соціалізації студентів.

Випробуваними в нашому дослідженні стали студенти 4-5 курсів Вінницького комунального гуманітарно-педагогічного коледжу і 2-5 курсів Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Кількість випробуваних становила 100 осіб (50 юнаків і 50 дівчат). Дослідження проводилося протягом грудня 2013 р.

На першому етапі експерименту було проведено анкетування респондентів і бесіди з ними, щоб дослідити таким чином ставлення кожного з них до політичних подій у нашій країні, з'ясувати ступінь особистої участі в цих подіях, а також визначити провідні чинники політичної соціалізації. Використана нами анкета містила 20 запитань, котрі зокрема давали змогу дізнатися, якою мірою студентська молодь довіряє/не довіряє Верховній Раді та урядові. Пропонувалися два варіанти відповіді – “так” або “ні”. Опитувані повинні були уважно прочитати інструкцію до анкети й відповісти на поставлені в ній запитання.

Результати обстеження показали, що більшість студентів:

– цікавляться проблемами політичного життя України (“так” – 76%, “ні” – 24%);

– не задоволені політичним становищем, що склалося на даний момент в Україні (“так” – 2%, “ні” – 98%);

- брали участь у масових акціях, що відбулися в Україні в листопаді 2013 р. (“так” – 67%, “ні” – 33%);
- вважають, що Україні сьогодні потрібен майдан (“так” – 70%, “ні” – 30%);
- вірять у можливість змін у разі перевиборів президента України (“так” – 90%, “ні” – 10%);
- не довіряють Верховній Раді та уряду (“так” – 30% і 16%, “ні” – 70% і 84%);
- заявляють, що Віктор Янукович не виправдав сподівань виборців (“так” – 2%, “ні” – 98%);
- переконані, що Україні не потрібна друга державна мова (“так” – 8%, “ні” – 92%);
- прагнуть долучення України до Євросоюзу (“так” – 89%, “ні” – 11%).

Отже, сучасна студентська молодь цікавиться проблемами політичного життя України і намагається бути обізнаною щодо найгостріших суспільних проблем. Студентство продемонструвало незадоволеність політичним становищем, що склалося на момент опитування в країні, недовіру до тогочасного парламенту й уряду. Більшість респондентів заявили, що Україні потрібен Майдан: вони брали активну участь у страйках та мітингах на Вінницькому Євромайдані, багато хто з них їздив на народні віча на Євромайдан у Київ, а частина була учасниками Київського Євромайдану. Юнаки і дівчата оцінювали діяльність уряду і президента Віктора Януковича, який не виправдав покладених на нього сподівань, особливо щодо євроінтеграції.

На наступному етапі дослідження було проаналізовано статеву диференціацію чинників політичної соціалізації. Виявилось, що однаково активно цікавляться проблемами політичного життя як хлопці, так і дівчата. Перші, утім, були більш незадоволені порівняно з другими політичною ситуацією в Україні, що склалася на момент дослідження: серед незадоволених частка хлопців становила 60,2%, дівчат – 39,8%. У цілому ж хлопці (таких серед опитаних 48%) задоволені своїм життям більше, ніж дівчата (44%). Значна частина юнаків (34%) вважає, що на їхнє життя вплинула політична ситуація, в якій опинилась Україна, і що раніше соціально-економічна і політична ситуація була однозначно гіршою, ніж тепер (на думку 30% юнаків). Позиція ж дівчат щодо цього менш радикальна (відповідно 16% і 12% опитаних ствердно відповіли на ці запитання). Що ж до матеріального становища, то, на думку як хлопців, так дівчат, воно більше не змінилося, ніж змінилося. І ті, й другі переконані, що їхнє життя більше залежить від них самих, ніж від інших людей, і що людина є творцем власного життя. Серед опитаних 78% хлопців і 28% дівчат брали участь у масових акціях, що відбулися в листопаді-грудні 2013 р. Прикметно, що більшість як хлопців, так і дівчат вважають, що масові виступи – єдиний спосіб домогтися змін на краще. Недовіру до тогочасних Верхов-

ної Ради та уряду висловили однаково хлопці (відповідно 72% і 88%) і дівчата (68% і 80%). Перші вважають, що якби відбулися перевибори президента України, то можливі б були зміни (96% опитаних юнаків), другі також переконані в цьому (84%). Категорично (100%!) проти другої державної мови в Україні хлопці, серед дівчат таких 84%. Переважна більшість українського студентства (90% хлопців і 88% дівчат) вважають, що Україна – європейська держава і має тримати курс на Європу. Хоч і хлопці, і дівчата цікавляться політичним життям, утім перші – більш активні учасники політичних протестів та мітингів. На їхню думку, саме за допомогою масових виступів можна зреалізувати свої політичні ідеали, погляди та переконання, усунути антинародну владу і встановити справедливість у нашій країні. Дівчата дещо поступаються своєю активністю хлопцям, хоч і намагаються бути обізнаними щодо всіх політичних подій у країні.

Молодь критикує покоління батьків, тобто тих, хто виховувався за радянських часів, за неготовність до особистої ділової активності та очікування поліпшень життя “згори”. Діти відмовляються наслідувати таку позицію, пов’язуючи позитивні зміни в житті з власною активністю.

На першому етапі нашого дослідження за методикою М. Рокіча було визначено ціннісні орієнтації респондентів. Аналіз ступеня актуалізації політичного ціннісного рівня в структурі свідомості студентської молоді дав змогу зробити висновок про переважний вибір нею політично забарвлених ціннісних орієнтацій на емоційному рівні (“подобається”), зменшення інтенсивності їхнього вияву на когнітивному (“важливо”) та незначну представленість на дієво-практичному рівні (“реалізую, роблю це зараз”), про що свідчать дані як первинного статистичного аналізу, так і факторного. Причому найбільш значущими цінностями виявилися не ті, які стосуються особистої активної участі молоді в політичному житті або свідчать про наявність пізнавального інтересу до політичних подій, а ті, що торкаються глобальних суспільно-політичних понять – проблем політичного миру, свободи, захисту (табл.).

Таблиця

Представленість політичного ціннісного рівня у структурі свідомості студентської молоді, у %

Цінності політичного рівня	Рівень репрезентації цінностей					
	емоційний		когнітивний		дієво-практичний	
	18-19 років	20-22 років	18-19 років	20-22 років	18-19 років	20-22 років
активність	3	6	2	4	2	1
лідерство	1	3	1	2	1	1
мир і стабільність	34	41	32	38	2	2
інтерес та поінформованість	7	16	6	13	2	7

Ціннісна орієнтація на політичний мир і стабільність досить добре виражена як на емоційному, так і когнітивному рівні, проте низька частка інших політичних ціннісних орієнтацій свідчить скоріше не про важливість політичного миру та спокою в їхньому глобальному розумінні, а про потребу в особистій захищеності, безпеці та стабільності, які мають побуто-життєве забарвлення. Проведене серед студентів опитування, яке розкрило провідну політичну тематику кінця 2013 р., виявило недовіру студентства до тогочасної політики та його критичне ставлення до діяльності головних державних інституцій. Розгляд особливостей статевої диференціації поглядів щодо політичного життя підтвердив, що чоловіки виявляють звичайно більшу зацікавленість політичною ситуацією в нашій країні. Так, чоловіча частина Вінницького студентства брала більш активну участь у подіях кінця 2013 р. і зокрема в столичному і місцевому Євромайданах. Визначено також, що на формування та особливості прояву ідейно-політичних настановлень, політичних ціннісних орієнтацій і політичної поведінки студентської молоді впливають особистісні параметри (особливості мотиваційної сфери і когнітивного стилю міжособової взаємодії, ціннісно-сміслові орієнтації). Характер конкретного ідейного спрямування психологічно зумовлений поєднанням характеристик когнітивного стилю міжособової взаємодії і ціннісно-сміслових орієнтацій, що дає змогу виділити психологічні типи прихильників поширених серед студентської молоді політичних ідеологій.

Проведене емпіричне дослідження дало змогу зробити певні *висновки* і сформулювати актуальні рекомендації, що мають теоретичне й практичне значення.

1. Політична соціалізація студентської молоді в сучасних умовах має такі соціально-психологічні особливості: низький рівень дієво-практичної реалізації політичної культури, невиробленість адекватних поведінкових моделей реалізації політичного інтересу й електоральної активності, слабка актуалізація політичних цінностей у структурі свідомості, непослідовність і суперечливість актуалізації ідейно-політичних настановлень.

2. Ідейно-політичні уподобання студентської молоді Вінниччини спираються в основному на такі ідейні напрями: ліберальний націоналізм, поміркований націоналістичний консерватизм, суперечливий анархізм, догматичний консерватизм і легітимний еколого-соціалізм. Виявлено помітний розрив між актуалізацією політичних ціннісних орієнтацій на емоційному, когнітивному та дієво-практичному рівнях сприйняття, зафіксовано зменшення інтенсивності їх вияву на когнітивному рівні та незначна представленість на дієвому рівні. За основні види політичного залучення серед політично активної студентської молоді визначено когнітивно-електоральне та дієво-практичне, а політичної мотивації – ціннісно орієнтовану та інструментальну. У структурі ціннісних орієнтацій як ре-

зультату політичної соціалізації молоді провідне місце посідають цінності соціального, етичного та пізнавального рівнів.

Завдяки результатам дослідження можемо відтак окреслити сфери докладання наших подальших теоретичних і практичних зусиль. Перспективними, зокрема, можуть стати лонгїтюдні дослідження динаміки формування та вияву політичної культури студентства, більш детальний аналіз когнітивно-рефлексивних механізмів її актуалізації, визначення особливостей вияву політичної культури в різних вікових, статевих, регіональних і професійних групах.

Література

1. *Кон И. С.* Психология ранней юности / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
2. *Андропова І.* Культура вігизняної історіографії гендерного аспекту політичної культури / Ірина Андропова // Вісник Книжкової палати. – 2006. – № 7. – С. 47–49.
3. *Андропова І.* Тенденції розвитку зарубіжної історіографії політичної культури / Ірина Андропова // Вісник Книжкової палати. – 2004. – № 3. – С. 96–105.
4. *Шибутани Т.* Социальная психология / Тамотсу Шибутани. – М. : Прогресс, 1969. – 536 с. – (Серия “Высшее образование”).
5. *Berne E.* Games People Play / E. Berne. – New York, 1964. – 152 p.
6. *Erikson E. H.* Identity. Youth and Crisis / E. H. Erikson. – New York, 1968. – 336 p.
7. *Петровський В. А.* Понятие отражённой субъективности в концепции персонализации / В. А. Петровський // Экспериментальные методы исследования личности в коллективе. – Даугавпилс, 1985. – Ч. 1. – С. 33–43.
8. *Ананьев Б. Г.* О человеке как объекте и субъекте воспитания / Б. Г. Ананьев // Избранные психологические труды : в 2 т. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 2. – С. 9–102.
9. *Васютинський В.* Інтеракційна психологія влади / Вадим Васютинський. – К. : Вид-во Київ. славіст. ун-ту, 2005. – 492 с.
10. *Татенко В. А.* Психология в субъектном измерении : монография / В. А. Татенко. – К. : Просвіта, 1999. – 404 с.
11. *Титаренко Т. М.* Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
12. *Боришевський М. І.* Развитие саморегуляции поведения школьников : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогическая и возрастная психология” / М. И. Боришевский; КГПИ им. М. П. Драгоманова. – К., 1992. – 77 с.
13. *Пірен М. І.* Основи політичної психології : навч. посіб. / М. І. Пірен. – К. : Міленіум, – 2003. – 418 с.
14. *Шестопад Е. Б.* Политическая психология : учебник / Е. Б. Шестопад. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 448 с.

Reference

1. Kon, I. S. (1989). *Psikhologiya ranney ynosti* [Adolescence Psychology]. Moscow: Prosveshchenie (rus).
2. Andronova, I. (2006). Kultura vitchyznianoї istorii gendernoho aspektu polityichnoi kultury [The Culture of National History of Gender Aspect of Political Culture]. *Visnyk Knyzhnkovoi palaty* [Book Chamber Herald], 47–49 (ukr).
3. Andronova, I. (2004). Tendentsii rozvytku zarubizhnoi istoriografii polityichnoi kultury [The Tendencies of Development of Foreign Historiography of Political Culture]. *Visnyk Knyzhnkovoi palaty* [Book Chamber Herald], 96–105 (ukr).
4. Shibutani, T. (1969). *Sotsialnaya psikhologiya* [Social Psychology]. Moscow: Progress (rus).
5. Berne, E. (1969). *Games People Play*. New York.
6. Erikson, E. H. (1968). *Identity. Youth and Crisis*. New York.
7. Petrovskiy, V. A. (1985). Ponatie otrazhonnoy subektivnosti v kontseptsii personalizatsii [The Essence of Back-Image Subjectivity in Personalization Concept]. *Experimentalnye metody issledovaniya lichnosti v kollektive* [The Experimental Methods of Research on the Personality in a Team], p. 1, 33–43 (rus).
8. Anan'ev, B. G. (1980). O cheloveke kak obekte i subekte vospitaniya [About a Man as an Object and Subject of Education]. In *Izbrannye psikhologicheskie trudy* [Selected Psychological Works] (pp. 9–102). Moscow: Pedagogika (rus).
9. Vasiutynskiy, V. (2005). *Interaktsiina psykhologiia vlady* [Interactional Psychology of Power]. Kyiv: Kyiv University of Slavic Studies (ukr).
10. Tatenko, V. A. (1999). *Psikhologiya v subektom izmerenii* [The Psychology of Subjectivity]. Kyiv: Prosvita (rus).
11. Titarenko, T. M. (2003). *Zhytievyyi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti* [Personality's Outlook: Within the Margins and Out of the Margins of Everyday Life]. Kyiv: Lybid (ukr).
12. Borishevskiy, M. I. (1992). Razvitie samoregulatsii povedeniya shkolnikov [The Development of Self-Regulation of Schoolchildren Behaviour]. Abstract of D. Sc. dissertation, Kyiv State Pedagogical College named after M. P. Drahomanov. Kyiv (rus).
13. Piren, M. I. (2003). *Osnovy polityichnoi psykholohii* [The Basics of Political Psychology]. Kyiv: Millenium Publ. (ukr).
14. Shestopal, E. B. (1996). *Politicheskaya psikhologiya* [Political Psychology]. Rostov-on-Don: Feniks (rus).

Дмитрова Т. В. К проблеме экспериментального исследования политической социализации украинского студенчества

Проанализированы результаты эмпирического исследования политической социализации украинских студентов. Изучалось их отношение к политическим событиям в нашей стране, личное участие в этих событиях. Определены особенности политической социализации студентов, их ценностных политических ориентаций. Анализ степени актуализации политического ценностного уровня в структуре сознания студенческой молодежи позволил сделать вывод о превалировании выбора политически окрашенных ценностных ориентаций на эмоциональном уровне (“нравится”), уменьшении интенсивности их проявления на когнитивном (“важно”) и незначительной представленности на деятельностно-практическом уровне (“реализую, занимаюсь в настоящее время”), о чем свидетельствуют данные как первичного статистического анализа, так и факторного.

При этом наиболее значащими ценностями оказались не те, которые касаются личного активного участия молодежи в политической жизни или которые свидетельствуют о ее познавательном интересе к политическим событиям, а те, которые затрагивают глобальные общественно-политические понятия – проблемы политического выбора, свободы, защиты.

Ключевые слова: факторы политической социализации, ценностные ориентации, эмоциональный уровень политически окрашенных ценностных ориентаций, когнитивный уровень политически окрашенных ценностных ориентаций, действенно-практический уровень политически окрашенных ценностных ориентаций.

Dmytrova T. V. To the problem of experimental research of political socialization of Ukrainian students

In the paper the author analyzes the results of experimental research of political socialization of Ukrainian students. The questionnaire was used to study each respondent's attitude towards political events in our country, his or her personal participation in these events. Specifics of students' political socialization as well as their political values were singled out. Based on the analysis of degree of actualization of political value level in the structure of student's consciousness, the author comes to conclusion about prevailing choice of politically biased values at the emotional level ("like"), the lessening of their manifestation at the cognitive level ("important") and little presentation at the practical level ("I do it at present"). The data of primary statistical analysis and factor analysis proves it. The most important were not those values which concern students' personal participation in political life or those which prove certain cognitive interest to political events, but those related to global socio-political notions – the problems of political choice, freedom and defense.

Key words: factors of political socialization, values, emotional level of politically biased values, cognitive level of politically biased values, practical level of politically biased values.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК МЕТОД КОРЕКЦІЇ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ МОЛОДІ

О. В. Камінська, м. Рівне

Висвітлено надзвичайно актуальну проблему поширення явища інтернет-залежності в сучасному суспільстві. Обґрунтовано необхідність проведення комплексних досліджень з проблеми поширення інтернет-залежності, зокрема актуальним завданням визнано розроблення методів та засобів її корекції. Наголошено, що соціально-психологічний тренінг є ефективним засобом корекції цього виду адикції. Описано програму авторського тренінгу, визначено його мету та завдання. Тренінг складається з двох блоків, перший з яких спрямований на знайомство учасників, налагодження продуктивної взаємодії, створення атмосфери, сприятливої для саморозкриття учасників групи. Наведено аргументи на користь включення у тренінгову програму вправ, спрямованих на розвиток комунікативних здібностей, формування адекватної самооцінки, оптимізацію самоставлен-